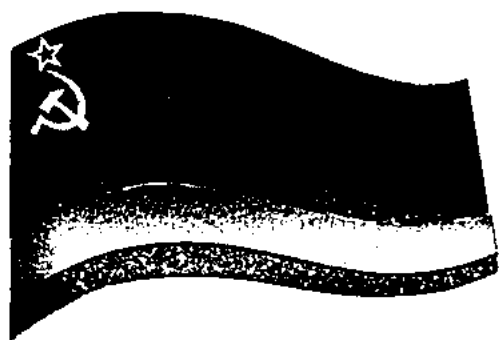

**Түлеген
түбек**

**Полуостров
свершений**

ҚАЗАҚ
ССР-і

КАЗАХСКАЯ
ССР

Құрастырып, тексін
жазған

Григорий Дильдяев

Арнаулы фотоларын
түсірген

Қайрат Мұстафин

Басқа суретін түсір-
гендер:

Иосиф Будневич

Владимир Зинин

Владимир Медведев

Владислав Якушкин

Составление и текст

Григория Дильдяева

Специальная фотосъемка

Кайрата Мустафина

Использованы фотографии

Иосифа Будневича

Владимира Зинина

Владимира Медведева

Владислава Якушкина

© Издательство «Өнер», 1987

МАҢҒЫШЛАҚ
ОБЛЫСЫ

Түлеген түбек

МАНҒЫШЛАКСКАЯ
ОБЛАСТЬ

Полуостров свершений

Алматы «Өнер»
1987

Алма-Ата «Өнер»
1987

Маңғышлақ облысы Түлеген түбек

Каспийдің көгілдір айдынына сұғына еніп жатқан Маңғыстау түбегі көз алдыға әйел кескінін елестетеді. Академик Қ. Сәтпаев бұл өлкені «ұйқыдағы ару» деп атады. Оның қатулы өңін шөл даланың сарғылтым пәренжесі кіреукелеп жатыр. Білетін адамдардың айтуынша, бұл аймақтың 167 мың шаршы шақырым аумағын тастақты шөлейт, жантақ пен жүзген өскен құм мен сор басып жатқан көрінеді.

Советтік Маңғыстаудың тарихы екі айқын кезеңге бөлінеді. Ел жиі қоныстанған, өнеркәсібі дамыған аймақтардан оқшау қалған бұл өлке 60-шы жылдардың басына дейін сәті түсер сағатын тосып жатқан мұнай қоймасы ретінде белгілі болды. Одан соң мұнда барлаушы-геологтар келді. Олардың ізденістері оңайлыққа түспеді, әрі ұзаққа созылды. Әйтсе де, нәтижесінде бұрғылау мұнараларынан мұнай фонтан боп атқылады! Содан бері түбектің аты мұнай деген сөздің синониміне айналды.

Батыс Қазақстанның картасына зер салып қараған адамның қалалар мен поселкелердің, темір жол мен автомобиль жолдарының шартты белгілері, әсіресе Каспий мен Үстірттің аралығында аз кездесетінін байқауы қиын емес. Бірақ, қандай жаңа картаның өзі де өмір ағымына ілесе алмайтыны анық.

Оянған өлкенің бүгінгі бейнесі алуан қырлы әрі алуан мағыналы. Экономистер мен жоспарлаушылардың өндіргіш күштерді орналастыру жөнінде сызып берген жобасы — жүздеген шақырымға созылған жаңадан салынған жолдар мен электр желілері, архитектуралық соны ойлары мен бұл ойды жүзеге асырудағы алғырлықтары таң қалдыратын тұрғын кварталдар кейпінде жүзеге асты. Шөлейтті жер бедеріне индустриялық құрылыстар тәуір үйлесім тауып орналасты: түбектің ғасырлар бойы қалыптасқан көкжиегінен заводтардың технологиялық колонналары, цехтар мен подстанциялардың корпустары бой созып тұр.

Бұл өңірге патшаның әмірімен жер аударылып келген Тарас Шевченко айтқандай, осынау «құдай назарынан қалыс қалған жерде» қазір жылдам нейтрондардан қуат алған әлемдегі тұңғыш өндірістік атом реакторы жұмыс істейді. Теңіз суын тұшыту, тұтқыр мұнайды өндіру және тасымалдау, көмірлі сутегіден жоғары сапалы пластмасса шығару жөніндегі Маңғыстау тәжірибесінің де теңдесі жоқ.

Түбекте өмір сүріп, еңбек ететін адамдарды да айрықша шыңдалудан өткен жандар деп айтуға болады. Олар небір қиындықтарды бастан өткерген, бұрғылаушы, мұнайшы, құрылысшы, монтажшы, химик мамандықтарының майталман шеберлері. Еліміздің алуан түкпірінен келген адамдардың және жергілікті тұрғындардың бірлескен күш-жігерінің арқасында аз уақыттың ішінде-ақ түбекте ірі территориялық-өндірістік комплекс салынды. Оған тән қасиет — динамизм мен гармония. Ол — ғылыми-техникалық прогрестің жемісі. Комплекс Қазақстан экономикасының қуатына қуат қосып, одан әрі қарыштап дами бермек.

Мангышлакская область Полуостров свершений

Врезанный в голубизну Каспия полуостров Мангышлак напоминает профиль женского лица. Академик К. Сатпаев назвал эту землю «спящей красавицей». Суровый лик ее задернут желтой чадрой пустыни. Утверждают, что на полуострове можно встретить все ее виды — 167 тысяч квадратных километров каменистой пустоши, песков и соров, поросших верблюжьей колючкой и солянками.

История Советского Мангышлака четко подразделяется на два периода. До начала 60-х годов этот изолированный от обжитых и промышленно развитых районов край был ждущей своего часа нефтяной целиной. Затем сюда пришли геологоразведчики. Их поиск был долог и труден, но обернулся-таки гром буровых вышек нефтяным дождем! С тех пор имя полуострова стало синонимом слова нефть.

Рассматривая карту Западного Казахстана, нетрудно заметить, что именно просторы между Каспием и Устьуртом наименее заполнены условными обозначениями городов и поселков, железнодорожных и автомобильных магистралей. Но и самые современные карты отстают от жизни.

Нынешний образ пробуждающейся земли богат и многозначен. Вычерченные экономистами и плановиками схемы размещения производительных сил обрели реальность в сотнях километров новых дорог и линий электропередачи, стальных нефте-и газопроводов, жилых кварталах, привлекающих свежестью архитектурной мысли и смелостью ее воплощения. В пустынный ландшафт органично вплелись индустриальные мотивы: веками сложившиеся горизонты полуострова пересекли вертикали технологических колонн заводов, корпуса цехов и подстанций.

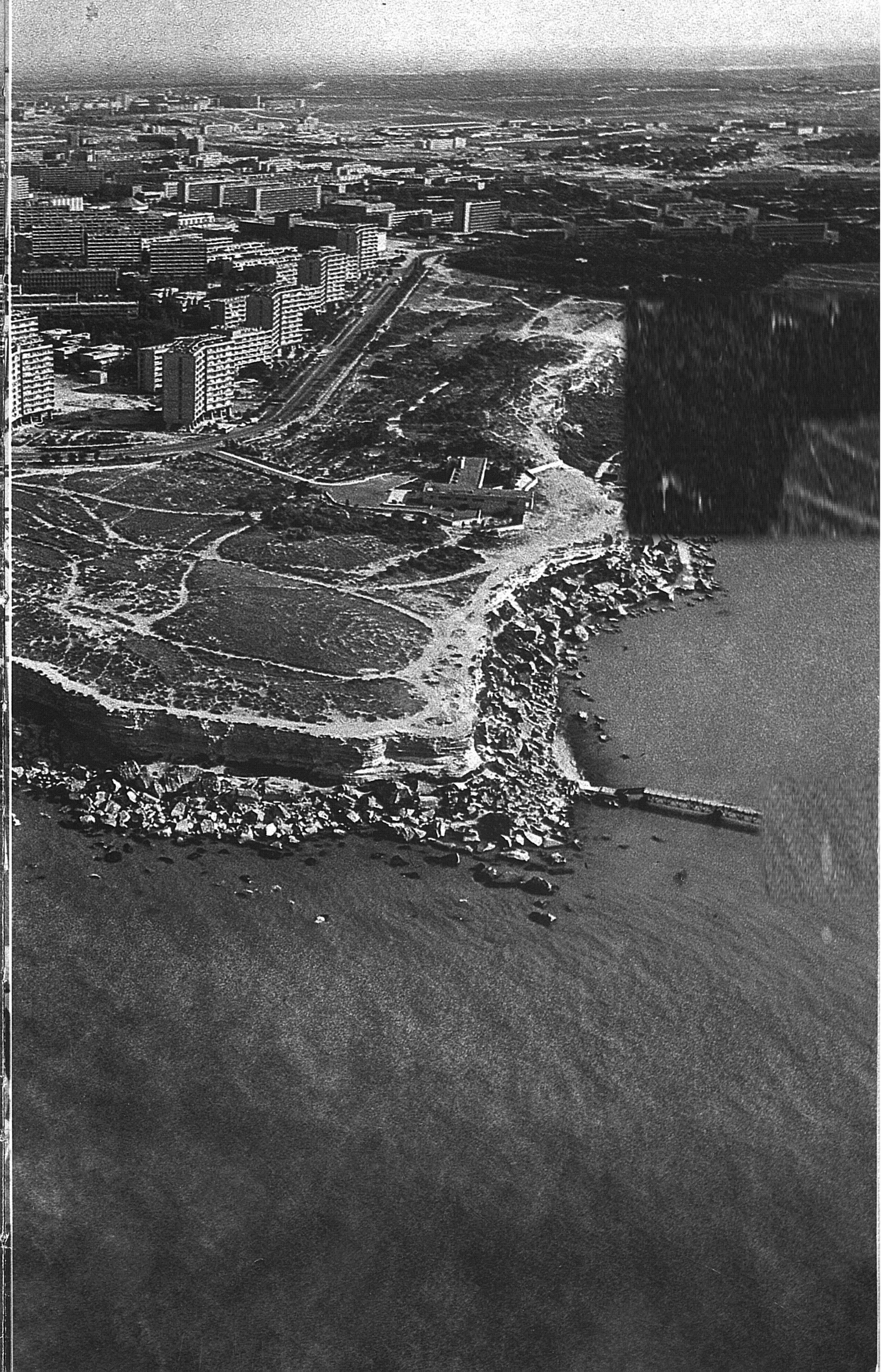
На этой, по выражению отбывавшего здесь царскую ссылку Тараса Шевченко, «богом забытой земле» теперь действует первый в мире промышленный атомный реактор на быстрых нейтронах. Уникален опыт Мангышлака по опреснению морской воды, добыче и транспортировке вязких нефтей, выработке из углеводородов высококачественных пластмасс.

Живут и трудятся на полуострове люди особой закалки, прошедшие через суровые испытания, мастера своего дела — буровики, нефтяники, строители, монтажники, химики. Их обожженные загаром лица смотрят со страниц этой книги. Вглядитесь в них. Это лица сильных, уверенных в себе людей, сумевших сложить свою судьбу, гордых сознанием значимости своего дела.

...С высоты птичьего полета хорошо видны бесконечные дороги — недаром Мангышлак исстари зовется краем тысячи кочевий. Малые дороги и тропинки петляют, разбегаются по сторонам. Чем дорога больше, тем она прямее. В этом кроется немалый смысл: нелегко, но прям путь тех, кто пробудил веками дремавшую землю к новой жизни.

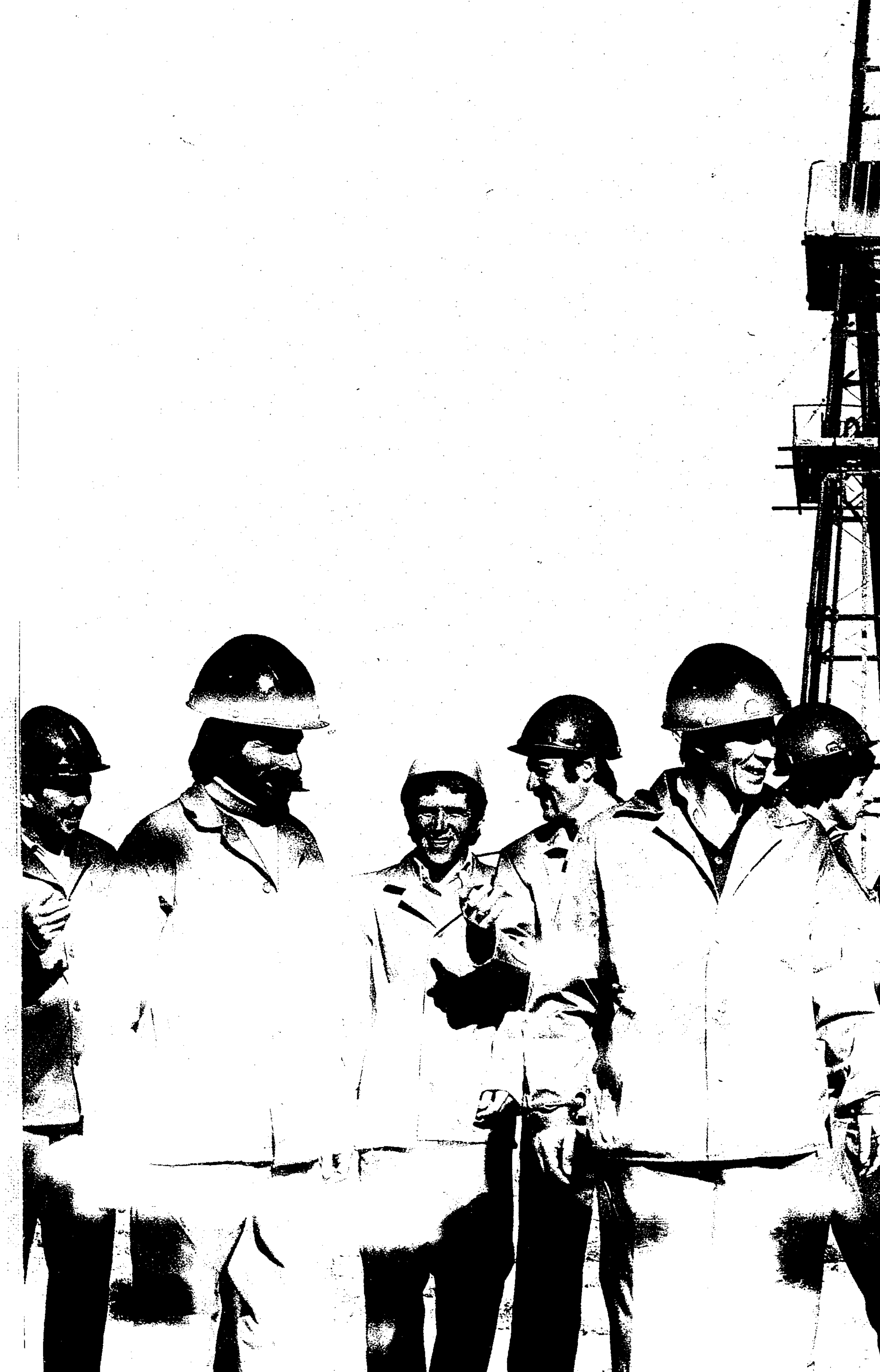
Людьми, приехавшими со всех концов страны, и старожилами на полуострове за короткий срок создан крупный территориально-производственный комплекс. Ему присущи динамизм и гармония. Он — дитя научно-технического прогресса. Ему расти, умножая мощь экономики Казахстана.

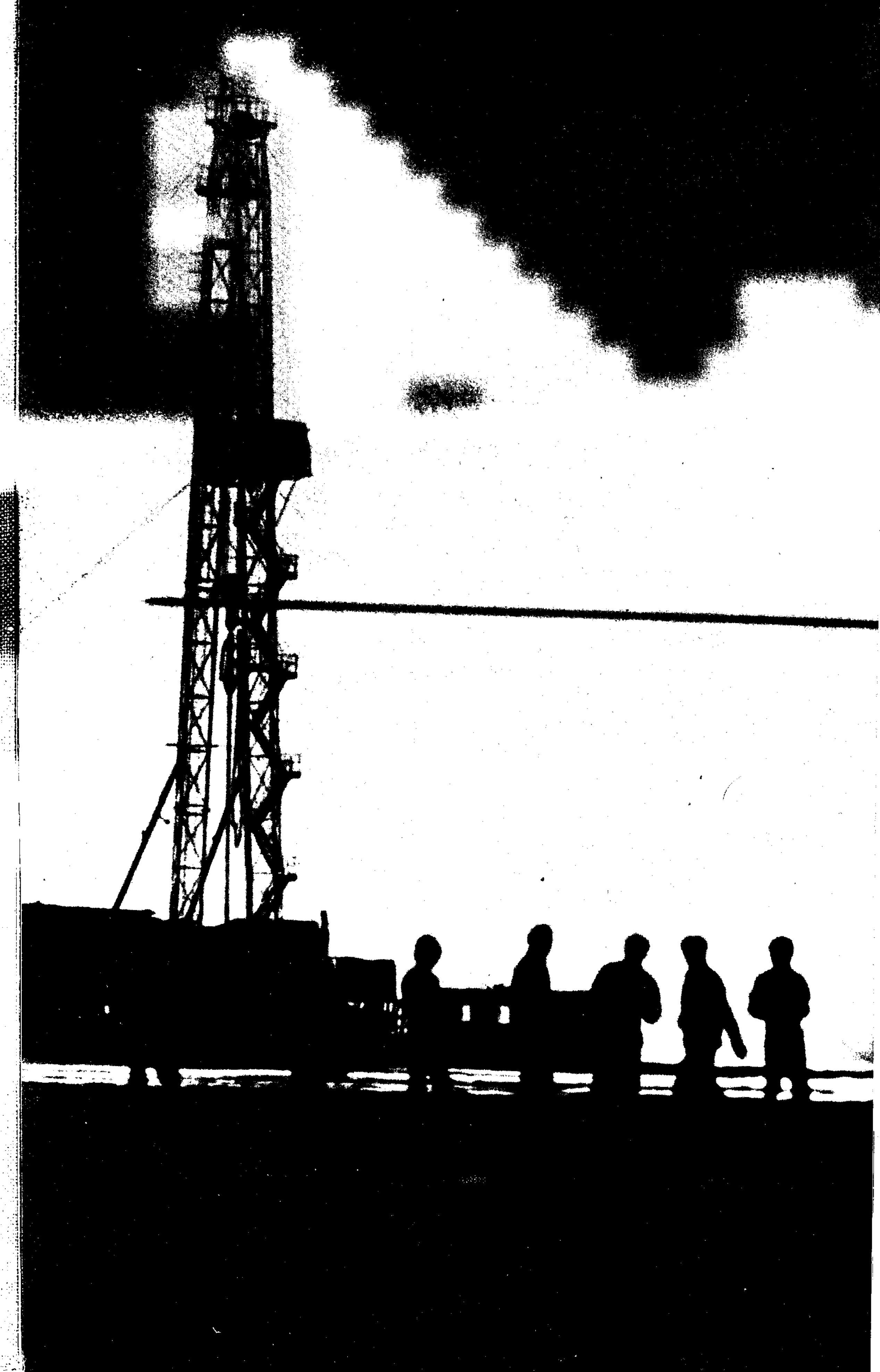

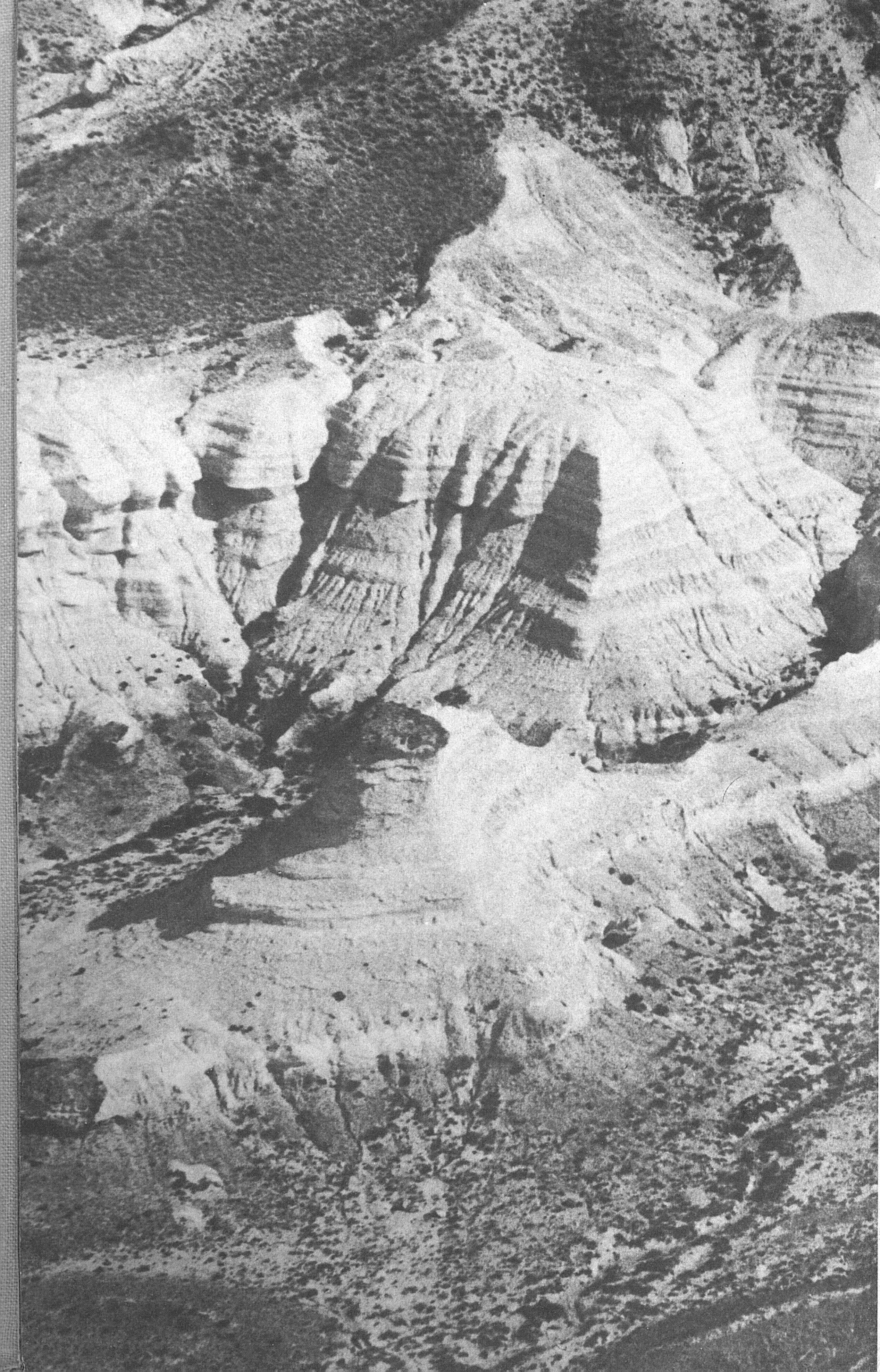

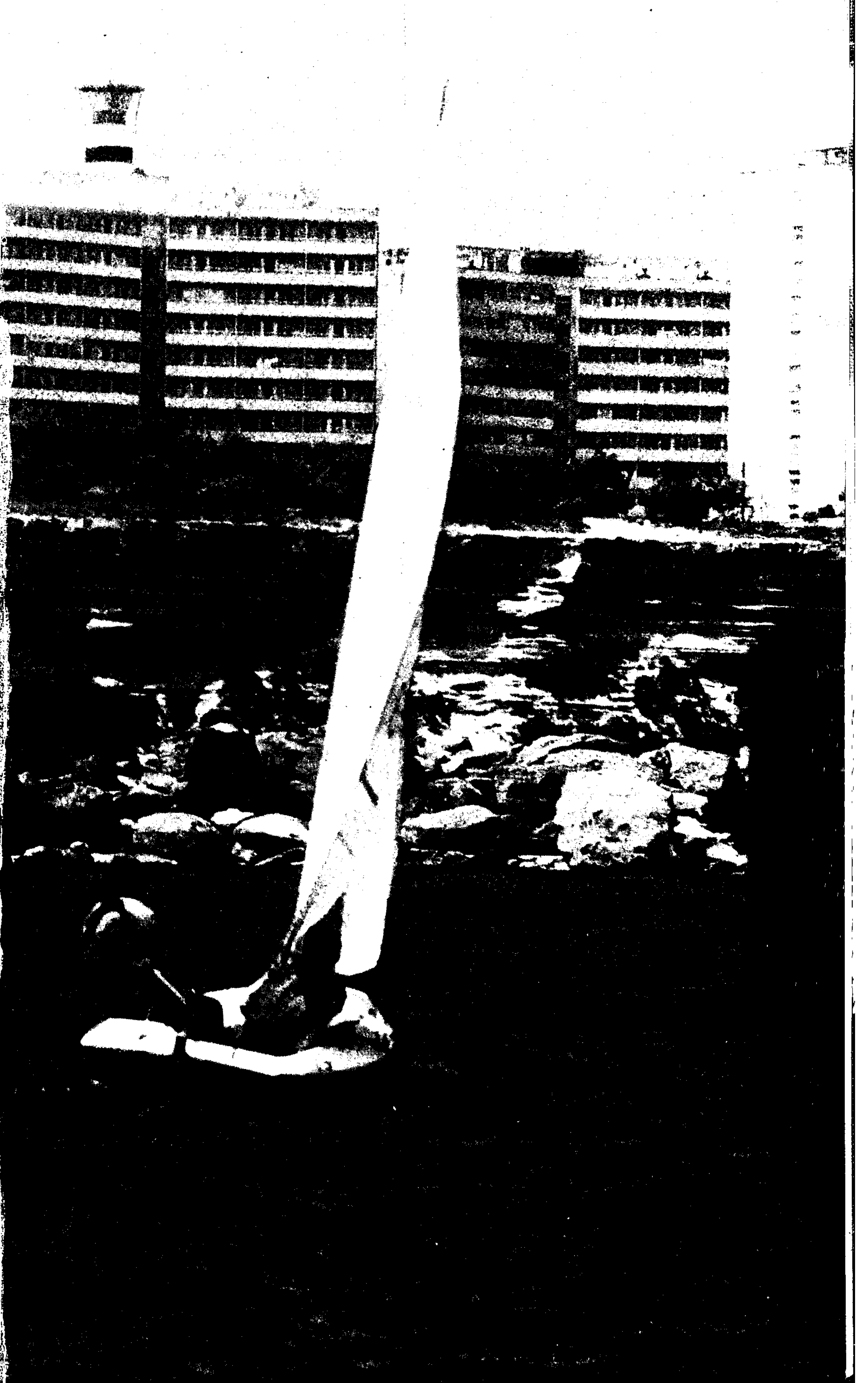

Республика құрамында Маңғышлақ облысын құру туралы Қазақ ССР Жоғарғы Советі Президиумының Указы 1973 жылғы 20 мартта қабылданды. Орталық Комитеттің құттықтауында жаңа облыстың құрылуы өлкенің өндіргіш күштерін одан әрі дамытуға мүмкіндік беретіні, оның мол шикізат қорын халық шаруашылығы айналымына қосатыны айтылған.

Указ Президиума Верховного Совета Казахской ССР об образовании в составе республики Мангышлакской области был принят 20 марта 1973 года. В приветствии Центрального Комитета говорилось, что создание новой области будет способствовать дальнейшему развитию производительных сил края, вовлечет в народнохозяйственный оборот его богатые сырьевые ресурсы

ТЕҢІЗ
ЖАҒАСЫНДАҒЫ ҚАЛА

ГОРОД
У МОРЯ

Орталық телевидениенің дикторы «Уақыт» информациялық программасының соңына қарай Қазақстанның ауа райы жайлы хабарлаған кезінде экраннан Шевченко көріністері бейнеленген фотозаставкалар жиі-жиі көрсетіледі. Бұл таң қаларлық нәрсе емес. Шевченко — өзгеге ұқсамайтын өзіндік бейнесі бар, әдемі қала. Самолет бортынан қарағанда ол архитектор шеберханасында тұрған макетке ұқсайды. Микроаудандарының жүйелі жобалануы, жайқалған жасыл желектері, теңізге тұспа-тұс келген тік және көлбеу сызықтарының өзара сәтті үйлесім табуы — бәрі де айрықша әсер етеді. Ақ тастан тұрғызылған ғимараттар бейне бір жағаға толқын шығарып тастағандай әсем көрініс береді. Суретшіге қажет негізгі бояулар бұл жерде — сары, көк және жасыл түстерден құралады.

Шевченконы жолы болған қала, оның «кіндігін кескен» жобалар мен чертеждер деп айтуға қазір толық негіз бар. Бұл жобалар батылдығымен, сонылығымен, үнемшілдігімен ерекшеленетін. Қаланы өмірге әкелген Ленинград архитекторлары еді. Ел қоныстанбаған территорияларды игеру кезеңіне тән барактар, қалқайта салынған уақытша баспаналар тәрізді қаланың алғашқы нұсқасы да ешқашан болған емес. Шевченко қу тақырға тұрғызылған қала. Оның серіктес қалалары да, жеке меншіктегі тұрғын үйлері де, кездейсоқ салынған ғимараттары да жоқ. Оның құрылысы күні бұрын белгіленген бас жоспарға толық сәйкес келеді. Мұндағы заказ беруші де, мердігер де біреу еді — бұл да бір сәті түскен жағдай болды.

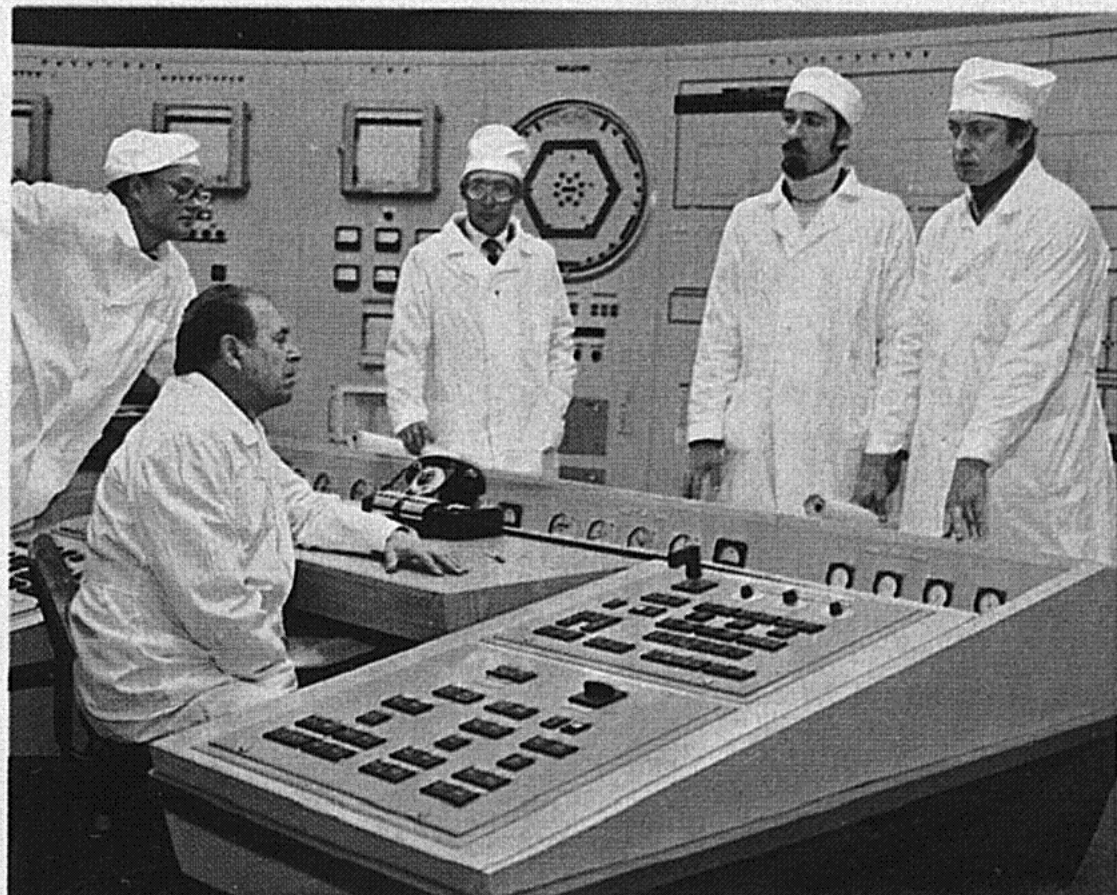
Қала құрылысындағы негізгі мақсат — 6—8 мың тұрғынға арналған, тұрмыстық қызмет көрсетудің толық комплексі бар микроаудандар салу болатын. Шевченконы салуда о баста қабылданған линиялық жобалау жүйесі қаланың орталық магистраліне қос-қостан көгенделетін тұрғын микроаудандардың ықшам да ыңғайлы болуын

Когда диктор Центрального телевидения, завершая информационную программу «Время», сообщает о погоде в Казахстане, на экране часто появляются фотозаставки с видами Шевченко. Это не удивительно: город очень фотогеничен, его не спутаешь с другими. С борта самолета Шевченко похож на макет, стоящий в архитектурной мастерской. Свободная планировка микрорайонов, аккуратные густые гребенки зелени, гармония вертикальных и горизонтальных линий на фоне моря — все это впечатляет. Белокаменные башни многоэтажных домов словно выплеснуты на берег прибоем. Желтая, голубая и зеленая — вот основные краски, необходимые здесь художнику.

Сейчас можно утверждать: у города Шевченко счастливая судьба, он родился в «рубашке» проектов. Смелых, оригинальных, экономичных. У его колыбели стояли ленинградские архитекторы. Никогда не было чернового варианта города — улиц, состоящих из бараков, наспех сколоченных временок, что в общем-то привычно при освоении необжитых территорий. Шевченко строился сразу набело. В нем нет пригородов, частного жилого фонда, случайно возведенных зданий. Застройка его полностью соответствует утвержденному генеральному плану. Заказчик и подрядчик выступали здесь в одном лице — еще одно счастливое обстоятельство.

Принцип застройки — микрорайоны на 6—8 тысяч жителей с полным комплексом обслуживания. Принятая с самого начала возведения Шевченко линейная планировочная схема позволяет добиваться полной завершенности жилых микрорайонов, попарно нанизываемых на ось центральной городской магистрали. Особую роль в создании своеобразного облика города сыграли жилые дома галерейного типа, сформировавшие стилистическое единство первой очереди Шевченко.

қамтамасыз етеді. Алғашқы он микроаудан өз құрылымы жағынан элеуметтік-экономикалық және мәдени-тұрмыстық міндеттері шешілген қала екенін айғақтайтын тұрғын аймақ құрады. Шевченконың алғашқы кезегінің стильдік біртұтастығын қалыптастырған галереялық типтегі тұрғын үйлер қаланың қайталанбас бейнесін жасауда үлкен роль атқарды.

Шөл даланың бет шарпиды ыстық демінен кварталдарының қалың қабырғаларымен қалқаланған Шевченко теңіз жағалауына қарай кең көсіліп, оның жанға жайлы климатын мейлінше тиімді пайдаланып отыр. Өндірістік аймақ қаланың сыртына шығарылған. Шевченконың жобасын жасаған және оны тұрғызған мамандар мен жұмысшылардың бір тобы СССР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты атанды. Бұлар — архитекторлар А. В. Коротков, Г. М. Вылегжанин, М. И. Левин, Т. Н. Сафонова, Н. И. Симонов, Е. Б. Федоров, С. С. Целярицкий; құрылысшылар Г. П. Смородин, Е. А. Дургарян, С. С. Ефремов, П. И. Останин. Қоршаған ортаны адам игілігіне айналдыру жолындағы жемісті жұмыстары үшін қаланы тұрғызған сәулетшілер халықаралық Архитекторлар одағының сыйлығына ие болды.

Қала құрылысының 2000-шы жылға дейінгі бас жоспары әзірленіп, бекітілді. Сол тұста Шевченкода 300 мың адам тұратын болады. Ал, қазір қаланың екінші тұрғын ауданы қоғамдық орындарының құрылысы жүргізілуде. Шевченконың орталық магистралі — В. И. Ленин атындағы проспектіде көп қатарлы қонақ үй бой көтермек. Құрылыстың блокты-секциялы түрі ғимараттарды жағалау бедеріне үйлестіре салуға толық мүмкіндік береді.

Әк қабатының үстіне тұрғызылған Шевченко көшелерімен алғаш жүріп өткен адам жасыл желектің молдығын көріп қайран қалар еді. Ештеңе өспеуге тиіс сияқты жер емес пе еді... Бұндағы көшелер мен

Отгородившись от обжигающего дыхания пустыни широкой стеной кварталов, Шевченко тянется вдоль моря, сполна используя более мягкий климат побережья. Промышленная зона вынесена за черту города. Группе специалистов и рабочих, проектировавших и возводивших Шевченко, присуждена Государственная премия СССР. Это архитекторы А. В. Коротков, Г. М. Вылегжанин, М. И. Левин, Т. Н. Сафонова, Н. И. Симонов, Е. Б. Федоров, С. С. Целярицкий, строители Г. П. Смородин, Е. А. Дургарян, С. С. Ефремов, П. И. Останин. Его зодчим по праву была присуждена премия Международного союза архитекторов за гуманизацию окружающей среды.

Разработан и утвержден генеральный план строительства города до 2000 года. К этому времени в Шевченко будет жить 300 тысяч человек. А сейчас ведется строительство общественного центра второго жилого района города. На главной магистрали Шевченко — проспекте имени В. И. Ленина — встанет высотная гостиница. Блочно-секционный тип застройки позволит «привязывать» здания к береговому рельефу.

Того, кто впервые пройдет по улицам Шевченко, проложенным поверх толщи известняка, поразит обилие зелени. Казалось бы, здесь ничего не должно расти, а вот поди ж ты... Озеленение улиц и площадей в этих условиях не просто работа, а искусство и терпение, помноженные на научный поиск. В Шевченко действует Мангышлакский экспериментальный ботанический сад, его специалисты ведут отбор и акклиматизацию растений, пригодных для озеленения.

В одном из красивейших уголков Шевченко — на выходящем к морю бульваре имени 50-летия Советской власти — сооружен памятник великому Кобзарю. Тарас Григорьевич изображен сидящим на при-

алаңдарды көгалдандыру ісін жай ғана жұмыс емес, ғылыми ізденістерге сүйенген өнер мен табандылық деудің толық негізі бар. Шевченкода Маңғыстау эксперименттік ботаникалық бағы бар, оның мамандары көгалдандыруға жарамды өсімдіктерді іріктеп, жерсіндіру бағытында жұмыс жүргізуде.

Шевченконың әдемі мүйістерінің бірінде — Совет өкіметінің 50 жылдығы атындағы, теңізге қарай шығатын бульварда ұлы Кобзарьға ескерткіш орнатылған. Тарас Григорьевич жағадағы қой таста ойға шомып отырған қалпында бейнеленген. Ақынның иығында солдат шинелі. Жанында жапырағы жайқалып жас қызылтал өсіп тұр...

Революциялық рухтағы өлеңдері үшін жазаланған ақын жеті жыл өмірін Новопетровск қамалында (қазір Форт-Шевченко қаласы) өткізді. Солдаттың діңкеге тиетін татымсыз тіршілігі оның рухын түсіріп, білімге құмарлығы мен творчествоға деген құштарлығын жоя алмады. Тарас Григорьевич шөлейтті өлкенің өмірі, оның адамдары жайлы әлемге алғашқылардың бірі боп паш етті. Патшаның қатаң қысымына қарамастан ол өлең жазып, сурет салуын қойған жоқ. Айдауда жүрген кезінде Тарас Григорьевич жүзден астам өлең жазып, бес жүзге жуық жай сурет пен бояулы сурет салды.

Революцияшыл ұлы қайраткерлер мен ойшылдарға ескерткіш тұрғызу жөніндегі лениндік белгілі декрет бекіткен тізімге Тарас Шевченко да енді. 1920 жылғы августта Адай ревкомы Маңғыстауда Тарас Григорьевич болған орындарды қастерлеп сақтау жөнінде шешім қабылдады.

Ескерткіш жанында тұрған қара домалақ бала қолын шекесіне көтеріп, пионерлік ізет білдірді.

— Атың кім?

— Тарас,— деді ол езу тартып.— Тарас Тоқбергенов.

Ұлы ақын жайлы естелік тек музей стен-

брежном валуне, погруженным в думы. На плечах поэта солдатская шинель. Рядом шумит листвой молодая верба...

Наказанный за сочинение революционных стихов, семь долгих лет прожил поэт в Новопетровском укреплении, ныне — город Форт-Шевченко. Изматывающая солдатчина не сломала в нем силы духа, не убила любознательности, желания творить. Тарас Григорьевич одним из первых поведал миру о жизни пустынного края, его людях. Несмотря на строжайший царский запрет, ему удавалось писать и рисовать. За время ссылки Тарас Григорьевич создал более ста стихотворений, около пятисот рисунков и живописных работ.

В список, утвержденный известным ленинским декретом о сооружении памятников великим революционным деятелям и мыслителям, вошел и Тарас Шевченко. В августе 1920 года Адаевский ревком принял решение о сохранении всех памятных мест, связанных с его пребыванием на Мангышлаке.

Вскинул руку у памятника в пионерском салюте черноглазый мальчишка.

— Как тебя зовут?

— Тараска,— улыбнулся в ответ.— Тарас Тоқбергенов.

Память хранят не только музейные стенды, бронза мемориалов. Называя популярным здесь украинским именем сына-первенца, мангышлакский нефтяник, химик или рыбак подтверждают ту истину — крепче гранита память, живущая в сердцах людей.

На свете не так много городов, носящих имена поэтов. Шевченко — один из них. И в этом много символического: Тарас Григорьевич воспевал дружбу народов, а город Шевченко построен усилиями практически всех республик нашей страны, ныне в нем живут и трудятся представители более ста национальностей. Город поднялся вопреки и наперекор всем трудностям, он

